

Базиль Людмила Олександрівна,
*доктор педагогічних наук, професор,
учений секретар, провідний науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри
Інституту професійної освіти НАПН України*

ОСОБИСТІТЬ КОНСУЛЬТАНТА З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Нинішній етап цивілізаційного буття українського суспільства, ускладнений повномасштабним російським вторгненням, характеризується динамічним піднесенням людського й соціально-економічного потенціалів населення високим напруженням, що чітко виявляє раніше приховані мотиваційні чинники усіх соціальних осередків, зокрема молоді. В такому контексті зазначимо, що молодіжне підприємництво справедливо позиціонується одним із пріоритетних джерел і способів відновлення та подальшої модернізації національної економіки України у повоєнний час. І це – закономірно, адже саме молодим людям вдається, легко опановуючи новітні тренди й інноваційні техніки, доволі швидко адаптуватися в нових, постійно змінних, нестабільних цивілізаційних умовах. Таким чином, за умов своєчасної, дієвої і комплексної підтримки молодіжного підприємництва як унікального соціально-економічного феномену на всіх етапах його становлення можемо мати потужний засіб відбудови і подальшої повоєнної трансформації економіки України.

Однак дослідження реального стану функціонування означеного вище соціально-економічного явища та його відповідного супроводу в нормативно-законодавчому, економічному, соціально-практичному, науково-освітньому й професійному аспектах упродовж 2017–2024 рр. засвідчило низку суперечливих питань, що потребують розв'язання: по-перше, відсутність на нормативно-законодавчому рівні загальноприйнятної дефініції молодіжного підприємництва і нерозробленість механізмів правового регулювання молодіжного підприємництва як соціально-економічного явища, а отже, захищеності прав і свобод молодих підприємців; по-друге, недостатня розробленість стратегічно-концептуальних засад державної політики щодо розвитку молодіжного підприємництва; по-третє, несформованість універсальної системи консультування здобувачів професійної освіти з питань молодіжного підприємництва (відсутність чітких кваліфікаційних ознак до особистості консультанта з молодіжного підприємництва, нерозробленість методик і технологій консультування з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О); по-четверте, часткова невідповідність надаваних послуг щодо консультування майбутніх фахівців з питань молодіжного підприємництва їхнім індивідуальним потребам, віковим особливостям, а також локальним і регіональним запитам; по-п'яте, відсутність бізнес-культури у представників різних соціальних груп українського суспільства; по-шосте, недостатня розробленість механізмів ефективної співпраці між представниками державної влади, науки, освіти і бізнес-структур.

Однією з важливих проблем, що потребують вирішення, є визначення вимоги до особистості консультанта здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. Студіювання наукових джерел переконує, що в психолого-педагогічних науках запропоновано різні концептуальні погляди й модельні структури особистості «компетентного» консультанта відповідно до суті і генези проблеми консультативного процесу; умов консультування; місця та ролей суб'єктів консультативного процесу тощо. Наприклад, обов'язкові особистісні якості консультанта, за переконаннями американських дослідників, охоплюють: саморозуміння, гнучкість, довіру до клієнта, повагу його цінностей, об'єктивність, відсутність упереджень, емпатію, чуйність, проникливість, усвідомлення професійного обов'язку. Водночас успішній консультативній діяльності

шкодять такі риси характеру, як пасивність, замкненість, авторитарність, невміння бути терплячим, наявність невротичної установки у ставленні до фінансово-матеріального забезпечення.

Адаптуючи вимоги зарубіжних дослідників у контекст професійної школи, вважаємо, що педагогічному працівникові, який воліє займатися консультуванням з молодіжного підприємництва, необхідно бути особистісно і соціально зрілим, відвертим, терплячим, щирим до самого себе й співрозмовника, вміти успішно розв'язувати власні життєві проблеми й допомагати іншим. Водночас ми свідомі того, що бути особистісно і соціально зрілим – це означає процес, позаяк жодна людина не може бути зрілою завжди і скрізь.

До обов'язкових особистісних складників «моделі ефективного консультанта» вчені відносять: ціннісність особистості, автентичність, самоідентичність і відкритість власному досвіду, рефлексивність, толерантність, усвідомлення відповідальності, глибина взаємостосунків з іншими людьми, постановка реалістичних цілей.

Автентичність. Це поняття розуміється як здатність особистості консультанта проявляти справжні емоції та переживання. Автентичність певною мірою узагальнює деякі властивості його особистості. Насамперед, це щирість стосовно учня. Адже автентична людина жадає бути і є самою собою як у своїх безпосередніх реакціях, так і в цілісній поведінці. Вона дозволяє собі не знати всі відповіді на життєві питання, якщо їх дійсно не знає. Така людина не показує почуття любові, якщо в певний життєвий час відчуває вороже, неприязне ставлення. Проблеми більшості людей у тому й полягають, що вони багато енергії витрачають на програвання ролей, на створення зовнішнього образу, замість того, щоб використовувати її на вирішення реально існуючих проблем. Якщо консультант більшу частину часу буде ховатися за професійною роллю, учні це відчувають і теж «сховаються» від нього. Якщо викладач-консультант виконує роль тільки технічного експерта, відмежовуючись від своїх особистих реакцій, цінностей, почуттів, консультування буде стерильним, а його ефективність – сумнівною.

Відкритість власному досвіду. Відкритість консультанта розуміється не в сенсі відвертості перед іншими людьми, а як щирість у сприйнятті власних почуттів. Соціальний досвід учить нас заперечувати, відкидати свої почуття, особливо негативні. Дитині говорять: «Замовчи, старші діти (або хлопчики) не плачуть!» Дорослим оточуючі говорять майже те ж саме: «Не плач!», або «Не нервуй!». Зовнішній тиск змушує витіснити сум, дратівливість, злість. Ефективний же консультант не повинен уникати почуттів, у тому числі й негативних. Тільки в такому разі можна успішно контролювати свою поведінку, оскільки витіснені почуття стають ірраціональними і є джерелом некерованої поведінки. Коли ж консультант усвідомлює свої емоційні реакції, то здатен самостійно вибрати той чи інший спосіб реагування в ситуації, та не дозволяє неусвідомленим почуттям порушувати регуляцію власної поведінки. До того ж консультант буде здатний сприяти виникненню позитивних змін в учня, оскільки сам у змозі проявляти терпимість до всього розмаїття чужих і власних емоційних реакцій.

Розвиток самопізнання. Обмежене самопізнання означає обмеження волі, а глибоке самопізнання збільшує можливість вибору в житті. Чим більше педагог-консультант знає про себе, тим краще зрозуміє своїх учнів, і навпаки – чим більше пізнає своїх учнів, тим глибше розуміє себе. Виходить, невміння консультанта почути те, що відбувається всередині нього самого, збільшує можливість виникнення стресу й обмежує його ефективність, окрім того, зростає ймовірність стати жертвою задоволення своїх неусвідомлених потреб в процесі консультування. Тому дуже важливим фактором становлення успішного консультанта є рефлексивне ставлення до самого себе. Відповідь на питання, як можна допомогти іншій людині, криється в рівні розвитку самооцінки консультанта, в адекватності його ставлення до власних здібностей і взагалі до життя.

Цінність особистості й ідентичність. Успішний консультант має знати, що він являє собою, ким може стати, чого хоче від життя, що для нього важливо, а що – ні. Він

звертається до життя із запитаннями, відповідає на запитання, які ставить йому життя, і постійно піддає аналізу власні цінності. Як у професійній роботі, так і в особистому житті консультантові не слід бути простим відбитком надій інших людей, він має діяти, керуючись власною внутрішньою позицією. Це дозволить йому бути сильним у міжособистісних стосунках.

Толерантність до невизначеності. Значна частина людей почуваються незатишно в ситуаціях, в яких бракує чіткості, ясності, визначеності, структури взагалі. Доведено що однією з передумов становлення особистості є відхід людини від звичного, відомого з власного досвіду й вступ на так звану «незнайому територію». Консультантові у такому разі конче необхідні впевненість у собі, у власних силах, толерантність. По суті, саме невизначені ситуації й утворюють «канву» консультативного процесу. Адже консультант ніколи не знає, з якою проблемою буде працювати, які рішення доведеться йому приймати. Тому впевненість у своїй інтуїції й адекватності почуттів, переконаність у правильності прийнятих рішень і здатність ризикувати – все це якості, які допомагають консультантові з молодіжного підприємництва переносити напругу, що може створюватися невизначеністю при взаємодії його з майбутніми підприємцями.

Прийняття особистої відповідальності. Оскільки деякі професійні ситуації, що виникають у процесі консультування, є результатом спеціальних, запланованих дій самого консультанта і протікають під його контролем, він має відповідати за свої дії в таких ситуаціях. Розуміння фахівцем своєї відповідальності дозволяє йому вільно й свідомо здійснювати вибір у будь-який момент консультування – погоджуватися з переконаннями учнів/студентів або вступати в продуктивне протистояння. Особиста відповідальність консультанта допомагає йому більш конструктивно сприймати критику. У таких випадках критика не викликає у спеціаліста вияву механізмів психологічного захисту, а слугує корисним зворотним зв'язком, що поліпшує ефективність його професійної діяльності.

Глибина взаємостосунків з іншими людьми. Консультант зобов'язаний оцінювати людей – їх почуття, погляди, своєрідні риси особистості, але робити це без осуду й наклеювання ярликів. Такий характер стосунків із здобувачами освіти надзвичайно важливий у консультативній взаємодії.

Також варто взяти до уваги страхи, які переживають більшість людей, які шукають свій шлях у майбутній підприємницькій діяльності, намагаючись зав'язати близькі, теплі взаємостосунки з іншими людьми. Деяким учням/студентам може здаватися, що виявлення позитивних почуттів зобов'язує їх до чогось, обмежує волю та робить уразливими, інших страшить неприйняття партнером позитивних почуттів, відсторонення їх, тому більш безпечним для таких людей є відхід, уникнення глибоких міжособистісних взаємин. Ефективному ж консультантові такі страхи не притаманні, він здатен вільно виявляти свої почуття перед здобувачами.

Постановка реалістичних цілей. Зазвичай, успіх спонукає людину ставити перед собою високі цілі, а невдача, навпаки – змушує опускати планку домагань якомога нижче. Іноді цей механізм самозахисту порушується і тоді занадто висока мета буде задалегідь приречена на невдачу або прагнення до незначної мети не принесе ніякого задоволення. Звідси, ефективний консультант має рефлексувати обмеженість своїх можливостей. Насамперед, важливо не забувати, що викладач-консультант, незалежно від професійної підготовки, не всемогутній.

У дійсності жоден консультант не здатен побудувати ідеальні взаємини з кожним конкретним учнем/студентом і допомогти всім майбутнім підприємцям розв'язати їх проблеми. Ефективний консультант завжди здатен відмовитися від нереального прагнення стати досконалим. У процесі консультування він може виконувати свою роботу «добре», але не ідеально.

Викладач-консультант, який не в змозі визнати обмеженість своїх можливостей, живе ілюзіями, що здатен повністю пізнати й зрозуміти іншу людину, постійно звинувачує себе за помилки замість того, щоб засвоїти корисні уроки і, як результат, –

його діяльність є неефективною. Якщо ж педагог допускає власну обмеженість, то уникає непотрібної напруги й почуття провини. Тоді стосунки зі здобувачами стають більш глибокими й реалістичними. Адекватна оцінка консультантом власних можливостей дозволяє йому ставити перед собою досяжні цілі.

Список використаної літератури

1. Базиль Л. Актуальні підходи до консультування з молодіжного підприємництва здобувачів професійної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: збірник наукових праць. 2023, № 8-9 (132-133). С.276-291. URL: https://pedscience.sspu.edu.ua/?page_id=5695

2. Базиль Л.О. Підготовка здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва: проблеми і здобутки. *Модернізація змісту професійної освіти в умовах євроінтеграції України - 2024*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 17 квітня 2024 р.) / упорядн.: Сафонов Ю. М., Заєць С. В., Паржницький В. В., Савенко О. О., Шевчук Л. І., Шнюкова І. В., (електронне видання). Київ : ДНУ «ІМЗО», 2024. С.28-33.

3. Базиль Л. Реалізація коучингового підходу в консультуванні здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 9 травня 2024 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. С. 214–218

4. Бех І. Д. Виховні проблеми воєнного часу в контексті зміцнення незалежності України : Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України, присвяченому 33-й річниці Незалежності України, 22 серпня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. 6(2), 1-5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6203>

5. Консультативна психологія: підручник / І.С.Булах, В.У.Кузьменко, Е.О. Помиткін [та ін.] : Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 482 с.

6. Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний poradnik. / Базиль Л.О., Байдулін В.Б., Гриценко І.А., Єршова Л.М., Орлов В.Ф., Савченко М.О., Теловата М.Т. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2022. 96 с.